

DELAVSKO GIBANJE V TOVARNI SANITETNEGA MATERIALA NA VIRU 1936-1941 OB ŠTIRIDESETLETNICI USTANOVITVE SINDIKATA IN USPEŠNE STAVKE

MIRO STIPLOVŠEK

Tekstilno delavstvo se je na Slovenskem začelo bolj načrtno organizirati šele v drugi polovici tridesetih let. Tedaj je bilo že najštevilnejša industrijska skupina, saj je bilo v tekstilnih podjetjih zaposlenih največ okoli 17.000 delavcev in uslužbencev, v strokovnih organizacijah — sindikatih pa se je organizirala le približno četrtina tekstilcev. Največ se jih je vključilo v »rdečo« socialnodemokratsko Strokovno komisijo, za njo je pridobila veliko tekstilnih delavcev v svoje skupine »bela« krščansosocialistična Jugoslovanska strokovna zveza (JSZ), znatno manj pa »plava« narodnoliberalna Narodna strokovna zveza in »zelena« režimska klerikalna Zveza združenih delavcev (ZZD). Zlasti premajhna organiziranost in hkrati še razcepljenost v štiri sindikalne centrale ter struktura tekstilnega delavstva (okoli 65 % zaposlenih je bilo delavk) so negativno vplivale na materialni položaj in delovne razmere tekstilcev. Podjetniki so bolje plačevali delavstvo in dosledneje izvajali zakonodajo za varstvo delavstva zlasti zaradi dejavnosti strokovnih organizacij, praviloma pa so imeli moški za polovico večje zasluge kot ženske.

Posebno hude pa so bile razmere v manjših obratih, kjer delavstvo ni bilo sindikalno

organizirano in ni enotno nastopalo. V njih so bile mezde pod eksistenčnim minimumom, delovne razmere neustrezne in tudi nezdrave, delovni čas pa se je ravnal po naročilih za proizvode, ki jih je želel podjetnik čimprej izpolniti in ga je zato podaljševal ter pogosto kršil zakonska določila o njem. Tako je delavstvo v takih podjetjih delalo pogosto po 12 ur in več, ko pa je dela zmanjkalo, je moralo na brezplačni dopust. Tudi 50 % poviška mezd za nadurno delo, ki ga je določal zakon, ni dobilo. Zaradi strahu pred odpusti in brezposelnostjo pa se delavstvo običajno ni upalo upreti nezakonitemu ravnanju podjetnikov. S posameznimi »uporniki« so podjetniki lahko obračunali, zato je delavstvo vedno bolj spoznavalo, da bo le organizirano lahko izbojevalo izboljšanje svoje življenjske ravni in ustrezne delovne pogoje.

Takšne razmere so vladale tudi na domaškem območju,¹ kjer so po propadu evropsko znane slamnikarske industrije v prvi svetovni vojni začela zaradi veliko cenene delovne sile, ugodnih energetskih virov in prometnih zvez nastajati nova industrijska podjetja, kot leta 1920 Bonačeva papirnica na Količevem in Bistra, kasnejša tovarna barv in škroba Medić-Zankl, v Domžalah,

Prvi obrat na Količevem

leta 1923 pa tekstilna tovarna Induplati v Jaršah, Marxova tovarna lakov in Kocjančičeva tovarna sanitetnega materiala na Količevem. Tu je tvrdka Franc Kocjančič in drug d. z o. z., ki je bila protokolirana 1. marca 1923, začela s tremi delavkami izdelovati obveze in vato. Tvrdka je imela obrat tudi v Ljubljani, višina podjetniškega kapitala pa je bila 120.000 din. Podjetje je postopoma širilo proizvodnjo, leta 1928 je imelo 15 zaposlenih, letna produkcija pa je znašala do 300.000 obvez ter do 200.000 zavojev vate in gaze. Velika prelomnica v njegovem razvoju je bil nakup nove zgradbe za tovarno na Viru, v kateri je že pozimi 1929/30 stekla redna proizvodnja. Število zaposlenih je tedaj naraslo na okoli 30 delavcev in delavk, vrednost podjetniškega kapitala pa se je dvignila na 1,7 milijona din. V tridesetih letih se je nato Kocjančičevo podjetje uspešno razvijalo. Povečalo je tovarno na Viru, odprlo obrat v Mekinjah pri Kamniku, izboljšalo strojno opremljenost, razširilo vrsto sanitetnih proizvodov, vrednost proizvodnje se je dvignila na okoli 1,8 milijona din letno, število zaposlenih pa je naraslo do okoli 100 delavk in delavcev.²

Tako kot delavstvo v drugih podjetjih na domžalskem območju je tudi v Kocjančičevo tovarno prihajalo pretežno iz kmečke sredine in se šele postopoma oblikovalo v pravi industrijski proletariat. Zaradi tega je tudi ideja o potrebi sindikalne organiziranosti vanj težje prodirala, še posebej pa je na to vplival strah pred odpusti, s katerimi so v letih 1927/28 strli v Bonačevi tovarni in v Induplati prva prizadevanja za ustanovitev strokovnih organizacij in pred katerimi so bili v nenehni nevarnosti v času velike gospodarske krize. Delavstvo domžalskega in kamniškega območja pa je končno spodbudila in opogumila osemtedenska stavka papirniškega delavstva v Bonačevi tovarni na Količevem, ki se je 14. oktobra 1935 končala s pomembno zmago delavstva. To je dalo z odločnim bojem vsem drugim zgled, kako se je treba boriti za pravico sindikalnega organiziranja. Podjetnik, ki je hotel z odpustom komunista Franca Bukovca zlomiti organizacijo, je moral na pogajanjih ne le povečati mezde, temveč tudi pristati, da bo v prihodnje vse delavske zadeve obravnaval z vodstvom tovarniške skupine JSZ in delavskimi zaupniki. V tej stavki pa ni šlo le za ureditev razmer v Bonačevi tovarni, marveč hkrati tudi za zlom nasilja domžalskih podjetnikov zoper organiziranje delavstva. Stavka na Količevem, ki je bila leta 1935 najdaljša na Slovenskem, ima pomembno

mesto v stavkovnem valu, ki so ga sprožili komunisti po IV. pokrajinski konferenci KPJ za Slovenijo v prizadevanju, da dvignejo borbenost delavstva in ga usmerijo k akcijski enotnosti. Potek papirniške stavke je usmerjal pokrajinski komite KPJ za Slovenijo, komunisti z območja Doba, Prevoj in Lukovice pa so organizirali široko politično in materialno podporo stavkajočim delavcem. Tako se je partija s stavko na Količevem pomembno uveljavila v delavskem gibanju na domžalskem območju in si ustvarila pogoje za kasnejše usmerjanje tamkajšnjih organizacij JSZ na napredne pozicije. Komunistični »Delavski obzornik« je v analizi boja papirniškega delavstva poudaril: »Stavka na Količevem je pokazala nazorno, kaj zmore enotno, nerazcepljeno delavstvo, če ima vedno pred seboj jasen končni cilj...« in ta izkušnja je bila posebno dragocena tudi za delavstvo drugih tovarn na domžalskem območju, ki se je začelo jeseni 1935 organizirati.³

Spomladi 1936 so se opogumile tudi delavke v Kocjančičevi tovarni. Članice pripravljalnega odbora (Ivanka Bajc, Marija Kerč, Francka Osolnik, Francka Srša in Marija Vodlan) so začele posamezne delavke in delavce navduševati za ustanovitev strokovne organizacije — sindikata. V njegovem imenu se je oglasila pri tedaj najbolj znanem organizatorju sindikalnega gibanja na domžalskem območju Francu Bukovcu na Količevem Marija Vodlanova in ga seznanila z željo, da bi se tudi tekstilci na Viru organizirali v Jugoslovanski strokovni zvezi. V krščanskosocialističnih strokovnih organizacijah JSZ je bilo tedaj organizirano tudi drugo delavstvo na domžalskem območju, kar je bilo porok za medsebojno pomoč v bojih in tudi za enotno nastopanje delavstva v skupnih vprašanjih. Bukovec je nato obvestil o odločitvi delavstva Kocjančičeve tovarne osrednje vodstvo JSZ v Ljubljani.

Dne 22. 6. 1936 se je zbralo v društvenem domu v Dobu okrog 30 do 35 delavk in delavcev »na prijateljski razgovor zaradi ustanovitve strokovne organizacije«. Iz Ljubljane je prišel strokovni tajnik JSZ Jože Grošelj, ki je poudarjal v svojem govoru zlasti izkoriščanje ženske delovne sile v tovarnah, Franc Bukovec pa je obširno govoril o nalogah strokovnih organizacij, ki morajo izbojevati izpolnjevanje vseh zakonov za varstvo delavstva. Ugotovil je tudi, da so plače v Kocjančičevi tovarni »skrajno nizke, da delajo v tovarni, kjer je zrak zelo kvaren zdravju, nadure se ne plačujejo z zakonitim doplačilom«. Pozval je delavstvo, naj se orga-

Tovarna vate in obvezilnega materiala Kocjančič & drug na Viru

nizira po zgledu delavstva na Količevem »brez strahu, ker jim bodo stali ob strani vsi organizirani tovariši in tovarišice«. Ob sklepu prvega sestanka so vsi navzoči podpisali pristopnice za JSZ.^{3a}

Dne 29. junija 1936 je bil nato v Dobu sestanek na novo ustanovljene skupine JSZ, na katerem je strokovni tajnik Peter Lombardo iz Ljubljane obvestil člane iz Kocjančičeve tovarne, da poteka enotna akcija vseh strokovnih organizacij za ureditev nevzdržnih razmer v vseh tekstilnih tovarnah v Sloveniji. Franc Bukovec je na sestanku podrobneje obrazložil organizacijsko delo v skupinah JSZ in poudaril, »da je organizacija v veliko korist delavstva kot tudi podjetja, katero hoče socialno gledati na zaposleno delavstvo«. Strokovni tajnik Grošelj pa je tudi povedal, da je lastnika Kocjančiča seznanil s ustanovitvijo skupine JSZ v tovarni. Odgovoril mu je: »Nimam nič proti temu.« Zato je Grošelj pozval organizirane delavce in delavke, naj se »ne bojijo izizvalnega nastopanja tistih izjem, ki od celotnega zaposlenega delavstva niso stopili v organizacijo«.⁴

Toda že čez nekaj dni je prišlo v tovarni do hudega spora, ki se je zaostril v stavko. »Delavska pravica« je v članku »V borbi za svobodo združevanja« pisala, da je v Kocjančičevi tovarni nenadoma začelo primanjkovati dela, brž ko se je delavstvo organiziralo. Podjetje je 3. in 4. julija ustavilo proizvodnjo z obrazložitvijo, da je zmanjkalo naročil, kljub temu da še niso bili izdelani proizvodi, ki so bili že naročeni. V soboto 4. julija je bil nabit razglas, da se do nadaljnjega preneha z rednim obratovanjem, kolikor pa bodo spet naročila, bo podjetje sproti poklicalo delavstvo na delo. Na sestanku je delavstvo izrazilo prepričanje, da je ta ukrep posledica ustanovitve skupine JSZ. Soglasno je sklenilo, da mora podjetje pristati, »da se zaposlijo vsi, ako ni mogoče na enkrat, pa s skrajšanim delovnim časom ali

izmenami«, preden se vrne na delo. Delavstvo pa si je hkrati prizadevalo, da bi se spor rešil brez njegovega skrajnega orožja — stavke. Zato je zastopnik centrale JSZ v ponedeljek 6. julija zjutraj izročil v pisarni podjetja pismeno vlogo, v kateri je organizacija JSZ izrazila željo, naj se delo uredi sporazumno z njo. Toda lastnik podjetja je odpotoval na dopust, uradniki pa so izjavili, da nimajo pooblastil za odpiranje pisem, še manj pa za kakršnekoli razgovore. Glede na to je nastala »težka situacija, za katero delavstvo ne more odgovarjati«. Tako se je dejansko začela stavka v odgovor na podjetnikov začasni kolektivni odpust — izpor. Delavstvo je okrog tovarne postavilo straže, da bi neorganizirani posamezniki ne postali stavkokazi. Kljub temu jih je nekaj prišlo skozi zadnji vhod in pomagalo končati naročene izdelke. Stavkokaze pa so kmalu »na silo izvlekli iz tovarne« in stavka je bila popolna. »Delavska pravica« je poudarila: »Obrat sedaj stoji. Delavstvo čaka, da se vrne lastnik podjetja. Delavstvo je odločeno, da brani svoje pravice, predvsem pa si ne pusti, da bi mu kdo kratil pravico združevanja.« O razmerah v Kocjančičevi tovarni pa so zastopniki delavstva obvestili tudi sresko načelstvo v Kamniku.⁵

Končno je 11. julija prišlo do pogajanj med Francem Kocjančičem, zastopnikom Delavske zbornice Antonom Marinčkom ter zastopnikom delavstva in centrale JSZ Jožetom Grošljem, na katerih so dosegli naslednji sporazum:

»1. Podjetje ni skrajšalo obrata za nekaj dni iz nasprotja proti organizaciji JSZ, ampak radi tega, ker so tako zahtevale poslovne razmere tovarne.

2. S 13. 7. prične tovarna obratovati v polnem obsegu, kot je bilo že v naprej rečeno. Obseg obratovanja se bo pa tudi v bodoče ravnal po naročilih.

3. Morebitne želje naj delavstvo predlaga podjetju na običajen način tj. po za-

stopnikov organizacije. O takih predlogih je lastnik podjetja vedno pripravljen razpravljati na prijateljski in sporazumen način.

4. Isti način obravnavanja vseh zadev delavstva sprejme zase tudi JSZ.

5. Podjetje priznava od delavstva izvoljene zaupnike za obratne zaupnike, ki so: Juteršek Karel, Dob, št. 89.

Kerč Marija, Vir št. 5, p. Dob

Prašnikar Klara, Prevoje št. 7, p. Lukovica.

6. Delavstvo se zaveže, da bo svoje delo odnosno odkazano delo opravljajo vestno in marljivo kakor do sedaj.

7. Podjetje se zaveže, da ne bo radi dogodkov v tovarni izvajalo nikakih konsekvenc.⁶

V nedeljo, 12. julija, so se člani skupine JSZ spet sestali v Dobu. Na sestanku je najprej govoril predsednik JSZ Srečko Žumer o potrebi strokovnih organizacij v delavskem gibanju, strokovni tajnik Grošelj pa je seznanil članstvo z doseženim sporazumom s podjetjem. O njem je pisala tudi »Delavska pravica«, ki je poudarila, da je na pogajanjih »g. Kocjančič bil v resnici precej uvideven«, posebej pa je pohvalila delavstvo: »Vse članstvo je ves čas kazalo izredno korajžo in disciplino. Tudi v bodoče mora biti tako...«, vsa vprašanja pa naj rešuje spo-

razumno s centralo JSZ. Zanimivo pa je dejstvo, da podjetnik nikakor ni hotel priznati pravega vzroka za prekinitev obratovanja, delavstvo pa ni tega vprašanja zaostrevalo. Tekstilni delavci in delavke so v svoji prvi akciji »odločno in borbeno pokazali organizacijsko zavest.«⁷ V sporazumu je doseglo priznanje svoje strokovne organizacije in svojih delavskih zaupnikov, ki so nato takoj začeli izpolnjevati svoje naloge.

Že 23. julija 1936 je bila prva razprava o sklenitvi kolektivne pogodbe, tj. pismenega sporazuma med delavsko strokovno organizacijo in podjetnikom, s katero bi uredili vse delovne pogoje ter pravice in dolžnosti iz delovnega razmerja. O besedilu kolektivne pogodbe so se načelno sporazumeli, delavski zaupniki pa niso sprejeli ponudbe podjetnika, da zviša vsem mezde le za 10 %. Po razgovorih so sklicali sestanek skupine JSZ, na katerem so člani zahtevali, naj podjetje poveča plače vsaj za 20 %, predvsem tistim delavkam, ki najmanj zaslužijo.⁸ Nova pogajanja so bila nato 1. avgusta, udeležili pa so se jih Franc Kocjančič, za Delavsko zbornico Anton Marinček, za centralo JSZ strokovni tajnik Jožko Rozman, kot neposredni zastopnik delavstva pa zaupnik Karel Juteršek. Na njih so se sporazumeli, da razpravo o sklepanju posebne kolektivne pogodbe odložijo,

Podjetnik, družabniki in delavstvo 1935

ker je Delavska zbornica že sklicala sestanek o sklepanju enotne in skupne kolektivne pogodbe za vsa slovenska tekstilna podjetja. V primeru, da ta akcija ne bi uspela, pa je bil Kocjančič pripravljen skleniti separatno kolektivno pogodbo. Takoj pa je podjetje pripravljeno izvajati vsa določila socialne zaščitne zakonodaje v polnem obsegu. Podjetje bo izdelalo tudi delovni red. Pristalo je na 10 do 15 % povečanje mezd, do prihodnjega izplačila pa bo izdelalo seznam starih in novih prejemkov vsega delavstva in v posameznih primerih je pripravljen upoštevati tudi posebne želje po zvišanju mezd. Najdaljša pa je bila razprava o začasnem odpustu manjše skupine delavk, ker je podjetje zaradi pomanjkanja naročil sklenilo za nekaj časa ustaviti obratovanje nekaterih oddelkov. Zastopniki delavstva so predlagali, naj bi vsi zaposleni delali zato s skrajšanim delovnim časom, dobili pa so odgovor, da to tehnično ni izvedljivo. Končno so se sporazumeli, da podjetje začasno zaradi pomanjkanja dela ukine obratovanje tkalnice in pošlje skupino delavk na začasni dopust, nekaj delavk pa bo premestilo v druge oddelke. Podjetje se je tudi obvezalo, da bo vse delavke znova zaposlilo, če bo dobilo nova naročila. Dopisnik v »Delavski pravici« je ob tem sporazumu še poudaril: »Alko bomo tako složni in enotni, kot smo bili doslej, se nam ni bati ničesar.«⁹

Podjetje je delavstvu že 3. avgusta predložilo seznam vseh zaposlenih s starimi in novimi mezdami. Tedaj je bilo zaposlenih 42 delavk in delavcev. Iz seznama se vidi, da je nekaj začetnic dobilo najnižjo plačo 1,50 do 1.80 din na uro, večina delavk je imela 2 do 2.20 din na uro, najvišja urna mezda delavca pa je bila 4 din. Delavstvo ni bilo zadovoljno s predlogom podjetja, ki je večini dvignilo mezdo le za 10 %. Zahtevalo je nova pogajanja in na njih je bil podjetnik pripravljen popustiti pri mezdah najnižjih kategorij. Dopisnik v »Delavski pravici« je ob teh novih pogajanjih izrazil vtis, »da so morebitnih težav v podjetju bolj krivi razni predpostavljene, kakor pa podjetnik sam.«¹⁰

Ker so podjetniki zavlačevali sklenitev enotne kolektivne pogodbe za vso tekstilno industrijo na Slovenskem, se je 20. avgusta 1936 začela stavka tekstilnega delavstva, najprej v Kranju, nato pa se je razširila še na večino večjih industrijskih obratov. To veliko stavkovno gibanje, v katerega so odločno posegli komunisti, se je spremenilo v pravi razrednopolitični boj. Delavstvo je zasedlo tovarne, podjetnike pa je v njihovih

prizadevanjih za zlom stavke podprla banska uprava, tudi z oboroženo silo in z aretacijami stavkujočih. Predaleč bi zašli, če bi ta veliki boj slovenskega tekstilnega delavstva poskušali podrobneje prikazati. Stavka se je formalno končala s sklenitvijo kolektivne pogodbe 23. septembra. Tekstilno delavstvo je tako uspelo enotno urediti svoje mezde in delovne razmere, čeprav delodajalci niso sprejeli vseh njegovih zahtev, nekatera vprašanja pa so rešili kompromisno.¹¹

To veliko stavkovno gibanje je vplivalo tudi na ureditev položaja delavstva v Kocjančičevi tovarni. Ker je tik pred začetkom stavke delavstvo na Viru končalo mezdnogibanje in ker je podjetnik že v naprej pristal, da bo veljala tudi zanj splošna kolektivna pogodba, se ni neposredno vključilo v splošno stavkovno gibanje slovenskih tekstilcev, razumljivo pa se je z njim solidariziralo in ga podprlo.

Že 15. oktobra so bila nato med zastopniki delavstva in podjetja pogajanja o sklenitvi kolektivne pogodbe. Ker Kocjančičevo podjetje ni šlo v sklop Zveze delodajalcev tekstilne stroke, češ da po značaju in po načinu dela ne spada med navadna tekstilna podjetja, zanj tudi splošna kolektivna pogodba ni veljala (skupno je veljala za 42 tekstilnih podjetij) in skleniti jo je bilo treba posebej. Delavski zaupniki in strokovni tajnik Lombardo so uspeli doseči, da je podjetnik sprejel z malenkostnimi spremembami splošni del kolektivne pogodbe, ki so jo podpisale strokovne organizacije in Zveza delodajalcev tekstilne stroke 23. septembra. Glede delovnega časa je bilo v njej določeno, da traja 8 ur na dan, zaradi nekaterih praznikov izpadli delovni čas in za prosto popoldne v sobotah pa je podjetje lahko podaljšalo delovni čas za eno uro na dan. 1. maj je delavstvo praznovalo v primeru, če je to željo z glasovanjem izrazila večina delavstva, vendar je moralo izpadle ure nadomestiti. Za nadure so bili določeni zakoniti 50 ali 100 % poviški. V pogodbi so bili tudi podrobno določeni postopki v primerih pomanjkanja dela, ko naj bi se skrajšanje delovnega časa urejalo sporazumno z delavskimi zaupniki, pri odpustih delavstva je podjetje dolžno upoštevati socialne razmere, pri sprejemanju novih delavcev pa tiste, ki so bili zaradi pomanjkanja dela odpuščeni ali pa so delo prekinili zaradi daljše bolezni. Podjetje in delavci so imeli pravico do 14-dnevnega odpovednega roka. Podrobno so bile tudi določene pravice delavstva v primerih bolezni in drugih zadržkih z dela. Nevarna so bila določila o kaznih za poškodovanje strojev in

materiala, kjer je bilo še precej možnosti za samovoljo podjetnika. Podjetje je priznalo delavske zaupnike, ki so v prvi vrsti poklicani, da posredujejo pri sporih iz delovnega razmerja.

Težje pa je bilo doseči sporazum o tarifnem delu kolektivne pogodbe, ker so delavski zaupniki novo povečanje mezd, da bi jih uskladili z zaslužki tekstilnih delavcev v drugih podjetjih. Končno so morali pristati na začetno mezdo za delavke 2 din in za delavce 2,75 din na uro. To mezdo pa so imeli lahko le dva meseca, nato pa jim pripada mezda, določena za delo, ki ga delavka(ec) opravlja. V prilogi h kolektivni pogodbi so bile določene za vsakega delavca posebej urne mezde (dve zaposleni sta dobili po 2.25, petindvajset, torej večina delavk, je imela po 2.30 din, ena delavka 2.40, šest zaposlenih po 2.50 din, trije po 2.60 din, eden 3.60 din, eden 4.20 din, najvišja urna mezda pa je bila 4.50 din, ki jo je dobil le en delavec). Za delo po akordu pa se je podjetje obvezalo, da bo postavke tako določilo, da bo povprečni akordni zaslužek za 15 % višji od urne mezde za določeno kategorijo. Zaslužke bo izplačevalo vsakih osem dni.

V kolektivni pogodbi pa je bilo pomembno določilo, da podjetje in strokovna organizacija lahko predlagata spremembo tarifnih postavk, ne da bi bila s tem razveljavljena hkrati tudi splošna določila. S tem so bile odprte možnosti za nova mezdana gibanja brez odpovedi kolektivne pogodbe. Veljala je do konca leta 1937, če pa je nobena stran dva meseca pred iztekom tega leta ne odpove, se njena veljavnost avtomatično podaljša še za eno leto, isti postopek pa velja tudi za naslednja koledarska leta.¹²

»Delavska pravica« je nato poudarila, da je vprašanje kolektivne pogodbe za delavstvo Kocjančičeve tovarne dokaj zadovoljivo rešeno, niso pa ustrezno uspela tudi pogajanja o povečanju zaslužkov, »ki so v tem podjetju ostala daleč za plačami ostalih tekstilnih podjetij.« Zato bo potrebno novo mezdanje. Mezde, ki so jih imele delavke, preden so se organizirale (1.50 do 2 din), so za strojno delo odločno prenizke: »Smelo trdimo, da podjetje v gospodarskem pogledu ne stoji tako slabo in bi moglo brez nevarnosti za nadaljnji obstoj dati svojemu delavstvu za njihovo delo odgovarjajoče plačilo. Z novo pogodbo se bodo plače, ki smo jih zgoraj navedli, izboljšale od prilike za 15 do 30 %, kljub temu pa bodo še vedno pod najnižjimi plačami, ki so določene v kolektivni pogodbi za tekstilno delavstvo. Delavstvo naj se zaveda, da s tem ni zaprlo

zadnjih vrat in da bo moralo stalno stremeti in delati na tem, da bo vse ono, kar je zamudilo, v bodoče nadoknadilo. Prav tako se mora zavedati podjetje, da je v korist njega samega, da ima tako delavstvo, ki bo za svoje pošteno delo tudi pošteno plačano.«¹³

S podpisom kolektivne pogodbe 19. oktobra 1936 se je torej končala prva faza bojev delavstva Kocjančičeve tovarne za izboljšanje delovnih in mezdnih razmer. V štirih mesecih po organiziranju v skupini JSZ je uspelo pogodbeno urediti svoje delovno razmerje, povečati plače ter izbojevati priznanje strokovne organizacije in delovnih zaupnikov kot svojih predstavnikov v urejanju vseh zadev s podjetjem. Posameznik je odslej pri uveljavljanju svojih pravic lahko računal s podporo strokovne organizacije, delavstvo pa se je z vključitvijo v skupino JSZ pridružilo sindikalnemu gibanju in je tako ob podpori vsega organiziranega delavstva vodilo nadaljnje akcije za izboljšanje svojega položaja. Po sklenitvi kolektivne pogodbe se je začelo obdobje prizadevanj skupine JSZ, da se vsa njena določila dosledno izpolnjujejo, posebno pozornost pa je moralo posvetiti mezdnim gibanjem, da bi delavstvo v Kocjančičevi tovarni tudi v materialnem pogledu doseglo standard drugih tekstilnih delavcev.

Ena prvih nalog pripravljalnega odbora skupine JSZ na Viru je bila ureditev oblastnega priznanja in pridobitev uradnega dovoljenja za delovanje. V njegovem imenu so Karel Juteršek, Marija Kerč in Klara Prašnikar 25. novembra 1936 poslali sreskemu načelstvu v Kamniku v potrditev pravila JSZ. Kraljevska banska uprava dravske banovine je nato 17. decembra 1936 dovolila ustanovitev društva »Strokovna skupina tekstilnega delavstva Vir pri Domžalah« s pripombo, da bo dobilo »pravno osebnost šele s sklepom ustanovnega zbora«. Po pravilih je imelo društvo kot član JSZ nalogo združiti vse delavce(ke), ki so zaposleni na teritoriju društva, izvojevati jim pravične službene pogoje, jih strokovno in splošno izobraževati ter jim priboriti vse socialne pravice.« Te svoje naloge pa izpolnjuje s tem, da:

»1. Prireja shode, sestanke, predavanja, tečaje, družabne in gledališke prireditve, izdaja letake itd.

2. Raziskava službene razmere in zbira tozadevne statistične podatke.

3. Skrbi za strokovno in splošno izobrazbo svojih članov ter snuje knjižnico.

4. Pošilja vloge na delodajalce, urade, stanovske in zakonodajne zbornice ter posreduje pri njih.

5. Daje svojim članom pravne nasvete v sporih, ki izvirajo iz njihovega mezdnega (službenega) razmerja.

6. Daje svojim članom v slučaju bolezni, brezposelnosti, poroda in smrti, kakor tudi v drugih izredno nujnih slučajih gnotne podpore iz obstoječih fondov v smislu sklepov občnih zborov in v okviru razpoložljivih sredstev.

7. Posreduje svojim članom delo ter podpira potujoče, delo iščoče člane z nasveti in gnotno...

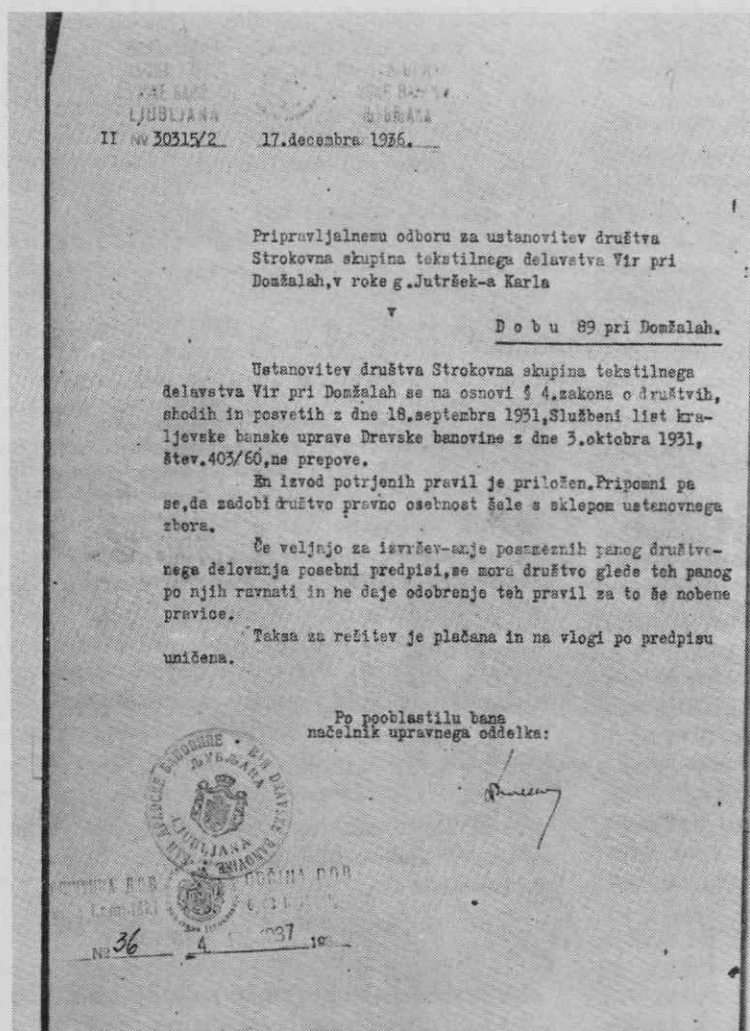
8. Pobira od svojih članov redne in izredne prispevke.

9. Zbira za posamezne svrhe posebne funde.«¹⁴

O izpolnjevanju vseh teh številnih nalog je nato razpravljala ustanovni občni zbor JSZ v Kocjančičevi tovarni, ki je bil 21. febru-

arja 1937 v društvenem domu v Dobu. Pripravljalni odbor je na njem poročal tudi o težavah po ustanovitvi strokovne organizacije ter poudaril, da se sadovi njenega delovanja »že kažejo v precejšnji meri.« Zlasti pomemben uspeh je do 35 % povečanje mezd od začetka organiziranega nastopa delavstva. Poudaril je še, da se je v delavstvu Kocjančičeve tovarne »ukoreninila zavest in spoznanje, da delavec, če ni organiziran, ne pomeni nič.« Ob sklepu pa je občni zbor izvolil naslednji odbor: predsednik Karel Juteršek, podpredsednik Ivan Štrukelj, tajnica Ivanka Bajc, blagajničarka Francka Capuder, odbornici Francka Osolnik in Francka Dolničar, nadzorstvo: Marija Vodlan in Marija Kerč.¹⁵

Skupina JSZ na Viru se je tesno povezala z drugim delavstvom domžalskega in kamniškega območja, ki je bilo organizirano v JSZ. Do 1. novembra 1937 je bilo v nekdanjem kamniškem srezu ustanovljenih 12 sku-

Kraljevska banska uprava je z dopisom 17. 12. 1936 tudi formalno dovolila ustanovitev sindikata tekstilnega delavstva na Viru, ki je dejansko deloval že od začetka poletja 1936

pin JSZ, v katerih je bilo 1244 članov in članic, ali skoraj četrtina celotnega članstva JSZ na Slovenskem. Tako je bil kamniški srez eno najmočnejših oporišč krščanskosocialističnih sindikatov v Sloveniji. Tedaj je bilo v skupni JSZ v Kocjančičevi tovarni organiziranih 50 delavk in 7 delavcev ali razen redkih posameznikov vsi zaposleni.¹⁶ Na okrožnem sestanku predstavnikov skupin JSZ 23. marca 1937 je bil v medstrokovni odbor JSZ za kamniški okraj izvoljen tudi Karel Juteršek.¹⁷ Ko se je v okviru JSZ začelo tesneje povezovati članstvo tudi po panogah zaposlitve, so se ustanovnega občnega zbora Strokovne zveze tekstilnega delavstva JSZ 9. maja 1937 udeležili zastopniki z Vira. Za predsednika te strokovne zveze je bil izvoljen Ciril Škofic iz tovarne Induplati v Jaršah, v ožji odbor pa tudi Juteršek kot predstavnik delavstva Kocjančičeve tovarne.¹⁸ Tako se je skupina JSZ z Vira vključila v sindikalno gibanje v lokalnem in slovenskem okviru, posebno tesno pa je sodelovala z organizacijo JSZ iz Jarš, s katero je nastopala skupaj v bojih za izboljšanje položaja tekstilnega delavstva na Slovenskem.

Omenili smo že, da ob sklenitvi kolektivne pogodbe ni bilo zadovoljivo rešeno tudi vprašanje zaslužkov. Ban dravske banovine je 31. julija 1937 določil minimalne mezde od 1.80 do 3 din na uro. Skupina JSZ na Viru je glede na to uredbo o minimalnih mezdah začela z mezdnim gibanjem. Na pogajanjih 10. oktobra so delavski zaupniki ter zastopnik Delavske zbornice Marinček in tajnik JSZ Lombardo uspeli doseči 10 do 20 % povečanje mezd. Mladoletne delavke so nato dobile 2.30 din na uro, delavke 2.75 din na uro, delavci pa od 4 do 5.30 din na uro. To povečanje je znašalo za vse delavstvo skupaj okoli 50.000 din na leto. Ob tem mezd-nem gibanju je »Delavska pravica« poudarila, da se je spet pokazalo, kako se uredbe v korist delavstva izvajajo le tam, kjer poskrbi za to strokovna organizacija.¹⁹

Delavski zaupniki so leta 1937 večkrat posredovali tudi zaradi odpustov posameznih delavk in delavcev. Dopisnik je poročal, da so vse sporne zadeve uredili sporazumno, »ker je bil podjetnik vedno in vseskozi uviden.«²⁰ Januarja 1938 so bili za nove obratne zaupnike izvoljeni Karel Juteršek, Francka Osolnik, Francka Dolničar in Dana Kolenc, na občnem zboru 13. februarja, ki je »potekal v najlepšem soglasju«, pa je bil izvoljen v glavnem stari odbor skupine JSZ. Na njem je delavstvo Kocjančičeve tovarne tudi poudarilo: »Kljub vsem klevetam in raznim govoricam ostane delavstvo zvesto

JSZ, ker je le JSZ prava krščanska delavska strokovna organizacija.«²¹ Na članskem sestanku 26. junija 1938 je delavstvo znova podprlo JSZ, ki se ne bojuje le za izboljšanje položaja delavstva v podjetjih, temveč tudi za »koristi celotnega delovnega ljudstva in naroda.«²² S temi stališči je odločno obsodilo razbijaško in klevetniško dejavnost organizatorjev režimskega klerikalnega sindikata Zveze združenih delavcev, ki je bila prav v kamniškem okraju posebno močna, vodili pa so jo grobeljski misionarji. Ko je vodstvo klerikalne stranke uvidelo, da ne more več zaježiti in nadzorovati naprednih tokov v krščanskosocialistični JSZ, jo je poskušalo z novim sindikatom ZZZ razbiti. Zaradi odločnega nastopa delavstva pa režimska ZZZ v kamniškem srezu ni uspela ustanoviti številčno močnih podružnic in JSZ je ostala poglobljena sindikalna organizacija na tem območju.

Na občnem zboru 8. januarja 1939 v Dobu je bilo 90 % vseh članov, osrednje vodstvo pa je zastopal tajnik Rozman. Poročila odbornikov so pokazala, »da je skupina bila vedno pridna na delu za koristi svojega članstva. Veliko dela je bilo izvršenega na sejah, sestankih, v tovarni z intervencijami itd., to vedo povedati le tisti, kateri so bili s tem delom vedno vpreženi.« Pomemben uspeh je bila ustanovitev podpornega fonda za pomoč delavstvu ob brezposelnosti in drugih stiskah. Tudi na tem občnem zboru so razpravljali o metodah »zelenih« zoper JSZ: »Članstvo je enodušno obsojalo način borbe, katero se vodi danes proti JSZ. Kdor napada in blati JSZ, ta napada nas delavce. Zato se bomo še bolj tesno oklenili naše matice in storili vse, da naše vrste ohranimo neokrnjene.« V novi odbor so izvolili več novih članov in članic, predsednik pa je ostal Karel Juteršek.²³

Strokovne organizacije so že jeseni 1938 začele z akcijo za izboljšanje kolektivne pogodbe za tekstilno delavstvo z dne 23. septembra 1936. Ena temeljnih zahtev je bilo povečanje vseh mezd za 15 % zaradi porasta druginje. Ker je na nekaj razgovorih Zveza industrijcev odklonila večino delavskih predlogov in celo poskušala poslabšati nekatere že pridobljene ugodnosti, so strokovne organizacije s 1. februarjem 1939 odpovedale kolektivno pogodbo.²⁴ V to gibanje se je vključilo tudi delavstvo Kocjančičeve tovarne. Na rednem mesečnem sestanku 12. februarja 1939 so razpravljali o odpovedi skupne kolektivne pogodbe in poudarjali, da mora biti nova boljša. Ob tem so pripomnili: »Sicer pa smo organizirali in bomo s po-

Sindikalni izlet na Dobeno 1939

močjo naše organizacije uveljavili svoje zahteve, četudi ni pogodbe.« Delavstvo pa je tudi odločno protestiralo zoper odlaganje volitev novih delavskih zaupnikov in zahtevalo, da se podaljša mandat dotedanjim zaupnikom.²⁵ O skupnem boju tekstilnega delavstva so nato razpravljali še 26. marca, ko je na članskem sestanku v Dobu govoril Ciril Škofic kot predsednik Strokovne zveze tekstilnega delavstva JSZ, in nato spet 7. maja 1939. Pripomniti pa moramo, da odpoved skupne kolektivne pogodbe ni veljala tudi za posebno pogodbo v Kocjančičevi tovarni in iz kasnejšega poročila vidimo, da je skupina JSZ ni odpovedala. Že kmalu pa je izkoristila možnost, ki jo je dovoljevala pogodba, in začela z novim mezdnim gibanjem. V začetku julija 1939 so bili prvi pogovori o povečanju mezd, na katerih je podjetje pristalo, da bo izdelalo svoj predlog o poviških. Toda že čez nekaj dni je obvestilo delavske zaupnike, naj bi se z meznim gibanjem počakalo, »češ da sedaj ni za to ugoden čas.« Na sestanku 16. julija v Dobu, ki je bil izredno dobro obiskan, pa je delavstvo soglasno in odločno sklenilo, »naj se to vprašanje reši čimprej in je poudarjalo, da ravno zato želi, da se to vprašanje reši sedaj, ker ni toliko dela, da ne bo podjetje moglo očitati pozneje, ko bodo večja naročila, da delavstvo namerno nagaaja in ovira normalni potek obratovanja... Delavstvo vztraja na tem, da se položaj vsaj nekoliko izboljša, kajti draginja je v zadnjem času močno porasla in je to gotovo stvarno utemeljen razlog po zahtevi za zvišanje plač.« Glavni obratni zaupnik

Juteršek je dobil nalogo, da o teh sklepih obvesti vodstvo podjetja in zahteva, da se pogajanja že v nekaj dneh nadaljujejo.²⁶ O nadaljnjem poteku pogajanj ni poročil. Kocjančičevo podjetje je svojim 80 zaposlenim 25. avgusta 1939 povečalo mezde za 5 %.²⁷

Začetek druge svetovne vojne je povzročil hudo krizo v tekstilni industriji, ker ni več dobivala redno in dovolj surovin. Podjetja so jo reševala z odpusti in s skrajševanjem delovnega časa. Tako je bilo konec 1939 v Kocjančičevi tovarni odpuščenih 12 delavk, delovni čas pa je bil skrajšan za 4 ure tedensko. Odpuščenim delavkam je pomagala skupina JSZ s podporami iz svojega podpornega fonda.²⁸ Ker je bila za obvezilni material zainteresirana vojaška oblast, je prevzela nadzorstvo nad proizvodnjo tovarne, ki je 1940 že spet normalno obratovala.

Dne 6. februarja 1940 so bile v Kocjančičevem podjetju volitve novih delavskih zaupnikov. Izvoljeni so bili: Franc Vodlan, Francka Osolnik, Francka Srša in Roza Cvetko, za njihove namestnike pa Karel Juteršek, Feliks Vodlan, Francka Ručman in Slava Kolenc. Ti so izvolili za starešino obratnih zaupnikov Franca Vodlana, za tajnika pa Franko Srša.²⁹

Zaradi nenehnega naraščanja draginje so morali biti novi delavski zaupniki še posebej vztrajni v boju za povečanje mezd. Podjetje je 30. aprila 1940 spet malenkostno povečalo zaslužke za 5 % vsem zaposlenim, kar je na leto znašalo 24.000 din.³⁰ Toda to ni zadostovalo za dolgo. Že sredi septembra je

delavstvo začelo z novim mezdanim gibanjem. Nov boj je bil težak. Začetek pogajanj se je zavlekel zaradi odsotnosti Kocjančiča, ki je delavske zaupnike po svoji vrnitvi obvestil, da mora z mezdanim gibanjem seznaniti vojaško oblast, ker spada tovarna pod vojno industrijo. Poročilo skupine JSZ in delavskih zaupnikov ugotavlja: »Seveda zaupniki so bili takoj na jasnem, da bo podjetje o tem obvestilo Zvezo industrijalcev, ne pa vojaško oblast. S tem nas je podjetje hotelo samo oplašiti, da ne bi zahtevali povišanja. Vztrajali smo na svojem in skoro vsak dan pritiskali na šefa, da naj določi dan za pogajanja, na katero naj pride tudi JSZ. Podjetje se nikakor ni moglo odločiti za dan razgovorov, tako da smo bili primorani, da se ponovno pošlje vloga potom JSZ in se odločno zahteva razgovore.« Medtem pa je izšla nova uredba o minimalnih mezdah za vso državo in podjetje je predlagalo, naj delavstvo počaka na posebno uredbo za dravsko banovino. Delavski zaupniki so v to pristali pod pogojem, da podjetje do izida nove uredbe plača tedenske doklade za vsakega delavca in delavko po 30 din tedensko, petim mladoletnim pa po 25 din. Brž ko pa je izšla nova uredba o minimalnih mezdah za dravsko banovino, so obratni zaupniki zahtevali nove pogovore: »Ko je podjetje videlo, kakšne so nove plače, da bo treba precej poviška, je bilo takoj preveč delavstva in da bo treba gotovo število delavcev reducirati. Ker smo vztrajali na danih zahtevah, da naj se končno določi dan razgovorov, da o tem obvestimo JSZ, da se istih udeleži, nam je podjetje napovedalo redukcijo 10 do 15 delavkam. Položaj ni bil rožnat, ukrenili smo vse, kar je bilo v naši moči, da preprečimo redukcijo. Priznati pa moramo, da bi se namera podjetja izvedla, ako ne bi delavstvo malo popustilo,« beremo dalje v zaupniškem poročilu o teh pogajanjih.

Kljub delnemu popuščanju pa se je s tem mezdanim gibanjem materialni položaj delavstva občutno izboljšal. Delavcem so bile zvišane mezde za 0.90 do 1.20 din na uro, veliki večini delavk pa za 1.65 din na uro. Hkrati so bile povečane tudi akordne postavke, da so lahko zaslužili od 10 do največ 45 % več, kot je bila osnovna plača. Tedaj je že večina zaposlenih delala na akord. Po tem povečanju so mladoletne delavke zaslužile od 3.75 do 4 din na uro, delavke 4.75 din na uro, tkalska mojstrica 250 din na teden, delavci od 4.80 do 6.80 din na uro, tkalski mojster pa 320 din na teden. Skupaj je bilo tedaj 85 zaposlenih, od teh 68 delavk. Te nove mezde so začeli izplačevati s 1. oktobrom

1940. Po tem mezdanim gibanju so obratni delavski zaupniki tudi poročali Delavski zbornici v Ljubljani, da v podjetju še vedno velja glede delovnih pogojev posebna kolektivna pogodba iz leta 1936.

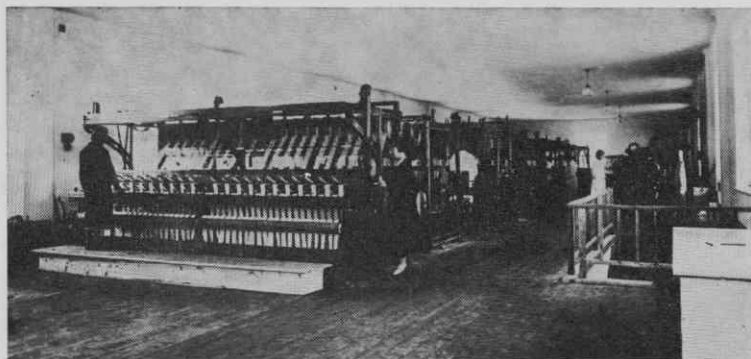
V imenu delavstva Kocjančičeve tovarne so tudi pozdravili ustanovitev novega podpornega fonda za brezposelne s pripombo, naj denar zanj prispeva tekstilna industrija, ki je v času konjunktore zaslužila milijonske vsote. Zavzeli so se tudi za visoko kaznovanje podjetij, ki bi odpuščala delavstvo le zaradi »šikaniranja.«³¹

Na sestanku 26. januarja 1941, ki je bil dobro obiskan, je strokovni tajnik Rozman poročal o prizadevanjih za sklenitev enotne kolektivne pogodbe za tekstilno stroko in o preložitvi volitev obratnih zaupnikov. Na sestanku sta Povšič in Šubljeva iz Sostrega govorila o potrebi kulturnoprosvetnega dela članov JSZ. Nato so izvolili poseben odbor za kulturnoprosvetno delo. Poudariti pa moramo, da je skupina JSZ iz Kocjančičeve tovarne že kmalu začela delovati tudi na tem področju. Ustanovila je knjižnico, člani pa so pod vodstvom režiserja Starbka samostojno naštudirali nekaj iger in jih uprizorili v društvem domu na Dobu.³²

Dne 16. februarja 1941 je bil občni zbor skupine JSZ na Viru, hkrati tudi zadnji večji sestanek delavstva Kocjančičeve tovarne pred napadom na Jugoslavijo. »Delavska pravica« je poročala, »da je skupina v preteklem letu aktivno delovala za zvišanje plač in v notranjih organizacijskih zadevah. Razveseljivo je, da vlada v tej skupini močna organizacijska zavest.«³³

Iz tega pregleda delovanja skupine JSZ se vidi, da je s svojo aktivnostjo uspela občutno izboljšati položaj delavstva v Kocjančičevi tovarni. Vestno je izpolnjevala program JSZ in razvila tudi kulturnoprosvetno delo, s podpornim fondom, v katerega so delavci vplačevali po 5 din mesečno, pa je skrbela zlasti za svoje brezposelne člane in jim pomagala tudi v primerih bolezni in ob drugih težavah. Tekstilno delavstvo z Vira pa je pokazalo svojo solidarnost tudi do drugih članov JSZ, ki so se zaradi bojev znašli v stiski. Tako so npr. oktobra 1937 zbrali za stavkajoče tovariše v Št. Vidu pri Ljubljani, v Gračnici in Jurkloštru 120 din, v začetku 1941 pa za pomoč viničarjem 222,25 din in »Delavska pravica« je pohvalila njihovo solidarnost: »Naj bodo za vzgled drugemu delavstvu, kako je treba pomagati našim strokovničarjem.«³⁴

Iz poročil v »Delavski pravici« se vidi, da so se sestajali delavci iz Kocjančičeve tovar-

Tkalnica ovojev

ne na sestanke ne le ob mezdnih gibanjih, temveč redno. Vodstvo skupine je posvetilo veliko pozornost izobraževanju članov in je za to povabilo kot predavatelje znane funkcionarje JSZ npr. predsednika Srečka Žumra, Toneta Fajfarja, strokovne tajnike Grošlja, Lombardo, Rozmana, Janeza Pestotnika, od sindikalnih voditeljev iz kamniškega okraja pa Franca Bukovca, Cirila Škofica in Mavricija Borca. V okviru skupine JSZ na Viru je od konca 1938 deloval še poseben ženski odsek. V imenu delavk Kocjančičeve tovarne se je Marija Vodlan udeležila 18. decembra 1938 ustanovnega sestanka ženskega odseka JSZ v Domžalah in nato še posebnega tečaja. Ti odseki so imeli predvsem nalogo, da dvigajo organizacijsko zavest delavk, skrbijo za njihovo izobraževanje s predavanji in posebej obravnavajo njihov socialni položaj.³⁵ Končno pa naj omenimo še, da je skupina JSZ organizirala tudi izlete (npr. v Bohinj), skratka, prizadevalo si je, da bi za svoje članstvo čim bolj vsestransko skrbelo.

Od svoje ustanovitve dalje pa so se člani skupine JSZ na Viru udeleževali tudi skupnih akcij delavstva domžalskega in kamniškega območja ter nekaterih velikih prireditelj JSZ za vse slovensko krščanskosocialistično delavstvo. Tako so se udeleževali vsakoletnih shodov JSZ na Homcu, 1. maj pa so enkrat praznovali tudi v Kamniški Bistrici, precej članov skupine je šlo tudi na velika shoda slovenskega krščanskosocialističnega delavstva pri Sv. Urhu in na Št. Joštu. Udeleževali so se tudi tečajev za izobraževanje zaupnikov in odbornikov ter se tako usposabljali za svoje funkcije. Prav tako pa so se udeležili tudi nekaj akcij, ki jih je skrivno organizirala partija. Tako se je nekaj posameznikov udeležilo že velikega tabora Ljudske fronte 23. maja 1937 na Taboru nad Ihanom,³⁶ ki je bil nova velika manifestacija vpliva partije na delavstvo domžalskega območja. To ljudskofrontno akcijo so organizi-

rali člani CK KPS in celice Dob-Prevoje. Veliko članov se je nato udeležilo zborovanja 4. 9. 1938 v Kamniku ob odkritju spominške plošče generalu Rudolfu Maistru. Na njem je znani sindikalni organizator v kamniškem okraju Mavricij Borec prebral izjavo, v kateri JSZ napoveduje boj za svobodo slovenskega naroda in za neodvisnost države, za enakopravnost slovenskega naroda z drugimi jugoslovanskimi narodi, proti sovražnikom narodne samobitnosti in za demokracijo ter zahteva, da delovno ljudstvo zavzame položaj, ki mu pripada, in da jugoslovanski voditelji odvrnejo od države nevarnost vojne.³⁷ S tem programom se je JSZ opredelila za narodnoobrambno delo, ki ga je vodila partija.

Leta 1939 pa so se delavci Kocjančičeve tovarne množično udeležili protidraginjskih shodov 26. novembra v Domžalah in 17. decembra v Kamniku. Po odločnem nastopu v Domžalah, kjer je delavstvo zahtevalo tudi povečanje mezd in vrnitev delavskih ustanov njihovim izvoljenim zaupnikom, je sresko načelstvo novo protidraginjsko zborovanje v Kamniku prepovedalo. Toda delavstvo se je kljub temu zbralo in vzklikalo: »Dajte nam kruha! Nočemo vojne! Dol s fašisti!« Resolucijo z delavskimi zahtevami je sreskemu načelniku nesla tričlanska delegacija, v kateri je bila tudi Marija Vodlan.³⁸ Tudi komunistične akcije za zbiranje podpisov za ustanovitev Društva prijateljev Sovjetske Zveze 1940 je v Kocjančičevi tovarni dobro uspela.³⁹ Vse to dokazuje, da se je delavstvo tega podjetja hkrati z organiziranjem v JSZ usmerilo v napredni tok in da je hkrati z bojem za izboljšanje svojih lastnih mezdnih in delovnih pogojev odločno nastopilo tudi v vseh velikih akcijah za skupne interese vseh delovnih ljudi.

Ta usmeritev pa se je nato še posebej pokazala v NOB. Iz Kocjančičeve tovarne je šel že takoj po vstaji 27. julija 1941 v kamniškem okrožju prvi sanitetni material za partizanske

ranjenice, nato pa sta ga delavstvo in lastnik vsa leta našega boja pošiljala partizanskim enotam in bolnišnicam na Gorenjskem in Štajerskem. Prav v tej tovarni, kjer so že od zime 1941/42 organizirano delovali pristaši OF, se je v letih 1943/44 med vsemi podjetji v kamniškem okrožju najbolj razmahnila tudi Delavska enotnost, junija 1944 je bilo v 14 odborih DE 59 delavcev in delavk,⁴⁰ kar je prav gotovo tudi posledica trdnje predvojne sindikalne organiziranosti.

OPOMBE

1. Podrobnejši podatki o položaju tekstilnega delavstva in delovanju njegovih strokovnih organizacij so v doktorski disertaciji Franceta Kresala, *Razvoj tekstilne industrije v Sloveniji 1918—1941*, Ljubljana 1971 (tipkopis), ki je v tisku; Miro Stiplovšek, *Delavsko gibanje na domžalskem in kamniškem območju v letih 1934—1941*. Mengeški zbornik II, 1. snopič, Ljubljana 1969, str. 31—36. — 2. Fond Zbornice za trgovino, obrt in industrijo, fasc. 311 v Arhivu SR Slovenije in arhiv tovarne Tosama na Viru; Tosama, glasilo tovarne sanitetnega materiala Domžale, št. 9, september 1973. — 3. Miro Stiplovšek, *Ob štiridesetletnici velike stavke papirniškega delavstva na Količevem*. Tri obletnice papirnice Količevo, Ljubljana 1975, str. 9—64. — 3 a. Delavska pravica št. 25, 25. 6. 1936; pogovor z Marijo Vodlanovo-Tomažičevo, Marijo Kerčevno-Klemenovo, Klaro Prašnikarjevo, Kati Paštebarjevo-Pirnatovo in Feliksom Vodlanom dne 18. 7. 1973; Karel Juteršek je v svojem pogovoru z urednikom glasila Tosama (št. 1, oktober 1965) izjavil, da se je v začetku organiziralo okrog 70 % delavstva, medtem ko so se omenjeni na pogovoru spominjali, da je bilo že ob ustanovitvi skupine JSZ organiziranih okrog 90 % vseh zaposlenih. — 4. Delavska pravica št. 26, 3. 7. 1936. — 5. Delavska pravica št. 27, 9. 7. 1936; pogovor 18. 7. 1973; spomini Karla Juterška v Tosami št. 1, oktober 1965. — 6. Zapisnik o pogovorih 11. julija 1936 v fondu JSZ fasc. 5/4 v arhivu Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani (cit. IZDG). — 7. Delavske pra-

vice št. 28, 16. 7. 1936. — 8. Delavska pravica št. 30, 30. 7. 1936. — 9. Zapisnik o sporazumu 1. 8. 1936 v fondu JSZ fasc. 5/4 v IZDG; Delavska pravica št. 35, 3. 9. 1936. — 10. Seznam delavstva s podatki o urnih mezdah v arhivu JSZ fasc. 5/4 v IZDG; Delavska pravica št. 35, 3. 9. 1936. — 11. Ta stavka je bil osrednji dogodek sredi leta 1936 in je o njem pisalo vse delavsko in meščansko časopisje. — 12. Kolektivna pogodba s prilogo v fondu JSZ fasc. 5/4 v IZDG. — 13. Delavska pravica št. 42, 22. 10. 1936. — 14. Dopisi pripravljalnega odbora z dne 25. 11. 1936 in banske uprave z dne 17. 12. 1936 ter izvod potrjenih pravil je v fondu JSZ fasc. 3/4 v IZDG. — 15. Delavska pravica št. 12, 18. 3. 1937. — 16. JSZ fasc. 2 v IZDG. — 17. Delavska pravica št. 13, 23. 3. 1937. — 18. Delavska pravica št. 20, 13. 5. 1937. — 19. Delavska pravica št. 45, 4. 11. 1937, št. 46, 11. 11. 1937, št. 25, 16. 6. 1938. — 20. Delavska pravica št. 1, 1. 1. 1938. — 21. Delavska pravica št. 9, 24. 2. 1938. — 22. Delavska pravica št. 28, 7. 7. 1938. — 23. Delavska pravica št. 3, 12. 1. 1939. — 24. Doktorska disertacija Franceta Kresala. — 25. Delavska pravica št. 8, 16. 2. 1939. — 26. Delavska pravica št. 30, 20. 7. 1939. — 27. Sporazum z dne 25. 8. 1939 v fondu JSZ fasc. 5/4 v IZDG; Delavska pravica št. 29, 11. 7. 1940. — 28. Poročilo v fondu Delavske zbornice v IZDG; Doktorska disertacija Franceta Kresala. — 29. Dokumentacija o volitvah je v fondu Delavske zbornice v IZDG. — 30. Delavska pravica št. 29, 11. 7. 1940. — 31. Poročilo strokovne skupine tekstilnega delavstva in delavskih zaupnikov ter seznam s podatki o urnih mezdah je v fondu JSZ fasc. 5/4 v IZDG. — 32. Delavska pravica št. 5, 30. 1. 1941; pogovor 18. 7. 1973. — 33. Delavska pravica št. 8, 20. 2. 1941. — 34. Delavska pravica št. 42, 14. 10. 1937 in št. 7, 13. 2. 1941. — 35. Delavska pravica št. 52, 22. 12. 1938; Marija Vodlan, ustni vir. — 36. Feliks Vodlan, ustni vir; spominski zapis Viktorja Avblja 14. 8. 1975. — 37. Delavska pravica št. 37, 8. 9. 1938. — 38. Delavska pravica št. 49, 30. 11. 1939 in št. 52, 21. 12. 1939; Roman Potočnik in Marica Brejc, spomini v arhivu CK ZKS; Marija Vodlan, ustni vir. — 39. Feliks Vodlan, ustni vir. — 40. Poročilo okrožnega odbora DE Kamnik 1. 6. 1944 v fasc. 660 v IZDG.

